

Warszawa, dn. 15 listopada 2016 r.

Ocena dorobku naukowego i dydaktycznego oraz rozprawy habilitacyjnej
dr Anny Böldyrew pt.: *„Społeczeństwo Królestwa Polskiego wobec patologii społecznych
w latach 1864-1914”*, Łódź 2016, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, ss. 367

Bardzo dobrze i niezwykle starannie przygotowana dokumentacja dołączona do wniosku o przygotowanie oceny całego dorobku naukowego i dydaktycznego Pani dr A. Böldyrew znakomicie ułatwia recenzentowi wykonanie powierzonego mu zadania.

Opierając się na niej przypominę, że kandydatka do habilitacji ukończyła liceum ogólnokształcące w Łodzi, jest absolwentką Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Łódzkiego, który ukończyła w czerwcu 1999 r. otrzymując dyplom magistra historii z wynikiem bardzo dobrym i wyróżniona została medalem Uczelni „*Za chlubne studia*”.

Od 1 września 2000 r. podjęła pracę jako nauczyciel w Szkole Podstawowej w Brzozie k. Piotrkowa Trybunalskiego i w niezbyt odległym Gimnazjum w Szydłowie, w których zdobyła cenne doświadczenie pedagogiczne w dwóch różnych typach szkół ogólnokształcących.

Po roku otrzymała etat asystenta w Instytucie Historii Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. J. Kochanowskiego w Kielcach – Filia w Piotrkowie Trybunalskim.

Przewód doktorski otworzyła na Uniwersytecie w Łodzi i w ciągu 5 lat uzyskała doktorat.

Z załączonego dyplomu wynika, że dn. 22 grudnia 2005 r., uchwałą Rady Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Łódzkiego uzyskała stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie historii na podstawie przedstawionej rozprawy doktorskiej pt.: *„Matka i dziecko w rodzinie polskiej. Ewolucja modelu życia rodzinnego na ziemiach Królestwa Polskiego w latach 1795-1918”* oraz po złożeniu wymaganych egzaminów. Jej promotorem był prof. dr hab. Jerzy Kukulski, a recenzentami: prof. dr hab. Wiesław Caban i prof. dr hab. Wiesław Puś.

W związku z tym od 1 września 2000 r. została adiunktem w Instytucie Historii kieleckiej filii, w Piotrkowie-Trybunalskim.

Dzięki dotacji Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego i macierzystego już Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego w Kielcach, wydała

drukiem swój doktorat w Warszawie, w Wydawnictwie Neriton w 2008 r., które niezwykle starannie, z krótkimi streszczeniami i spisem treści w trzech językach (angielskim, niemieckim i rosyjskim) wydało Jej dzieło, liczące 380 stron, z przebogatą bibliografią. Autorka podzieliła ją na: źródła archiwalne, prasę, pamiętniki, dzienniki i listy, poradniki, podręczniki i kodeksy oraz artykuły i opracowania, jak również zamieściła indeks osób, co powoduje, że owa publikacja - od strony formalnej i estetycznej - uznana być można za wprost wzorcowo przygotowane studium monograficzne.

Pomijam całą warstwę merytoryczną, bo dzieło to było już przedmiotem takiej oceny i dwukrotnie wyróżniane było nagrodami, więc tylko przypomnę, że Autorka ukazała w nim wyniki podjętych badań nad ewolucją modelu życia rodzinnego w Polsce pod zaborami, od utraty niepodległości w XVIII w. aż do odzyskania w początkach XX stulecia czyli w latach 1795 - 1918.

Od 1 października 2006 r. Pani Doktor została adiunktem w wymienianym już Instytucie Historii Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego w Kielcach, w jego piotrkowskiej filii, lecz po czterech latach, czyli od 1 października 2010 r. podjęła pracę jako adiunkt w Katedrze Historii Wychowania i Pedagogiki Uniwersytetu Łódzkiego, w której od 2012 r. kieruje Pracownią Historii Oświaty.

Z obszernego, 15 stronicowego autoreferatu i 9 stronicowego wykazu publikacji wynika, że Pani Doktor - poza wymienioną wyżej rozprawą doktorską - ma bardzo duży dorobek naukowy. Jeszcze przed uzyskaniem stopnia naukowego opublikowała 8 artykułów i 5 recenzji. Stanowiły one pokłosie badań źródłowych nad pracą magisterską. Wśród artykułów wyróżniały się dwie obszerne pozycje, poświęcone Walerianowi Łukasińskiemu. Pierwszy, liczący niespełna 40 stron, został zamieszczony w pracy zbiorowej pod redakcją J. Kukulskiego, ofiarowanej prof. R. Wołoszyńskiemu na 70-lecie urodzin i 45-lecie pracy naukowej, a drugi - poświęcony powojennej historiografii Waleriana Łukasińskiego, zamieszczony został w „*Piotrkowskich Zeszytach Historycznych*” i liczący 34 strony. Inne dwa dotyczyły własnych doświadczeń dydaktycznych związanych z wykorzystaniem komputera i Internetu na zajęciach warsztatowych ze statystyki i demografii historycznej, a pozostałe - już wyraźnie nawiązywały do tematyki tworzonej rozprawy doktorskiej. Poświęcone były przesądom i zabobonom związanym z zachowaniem zdrowia i higieny w wychowaniu dzieci w rodzinie polskiej - poczynając od dziedzictwa Andrzeja Frycza Modrzewskiego, czyli od XVI, a kończąc higienie polskiej sięgającej początków XX wieku.

Po doktoracie - obok dwóch obszernych monograficznych rozpraw: doktorskiej – 380 ss. i habilitacyjnej – 370 ss.) dr Aneta Bołdyrew, z wielką regularnością i pozostając w istocie rzeczy wierna tematyce polskiej rodziny XIX i początków XX w. opublikowała 46 artykułów i 6 recenzji oraz oddała do druku 10 kolejnych prac. Nie będę ich omawiał, ale uczyniła to świetnie Autorka w swoim autoreferacie. Zwrócę tylko uwagę, że najczęściej są one publikowane w recenzowanych, naukowych wydawnictwach, takich jak:

Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie - zob. poz. 1, 3, 17 wykazu publikacji
Oficina Wydawnicza Instytutu Medycyny Pracy im. prof. J. Nofera w Łodzi (poz. 2)
Wydawnictwo DiG, Warszawa (poz. 4, 5)
Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX wieku (poz. 6)
Dziecko Krzywdzone (poz. 7)
Akademia Medyczna im. Piastów Śląskich, Wrocław, (poz. 8)
Piotrkowskie Zeszyty Historyczne (poz. 9, 18, 21, 34, 38, 39 i 44)
Oficina Wydawnicza Aboretum, Akad. Med. we Wrocławiu (poz. 10 i 40)
Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego (poz. 11, 29, 36 i 45)
Oficina Wydawnicza „Impuls” w Krakowie (poz. 12 i 32)
Mówią Wieki (poz. 13)
Nowiny Lekarskie (poz. 14)
Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej (poz. 15 i 31)
Studia na Rodziną (poz. 19)
Internatonaler Verlag der Wissenschaften, Frankfurt AM Main (poz. 20)
Przegląd Pedagogiczny (poz. 22)
Społeczeństwo i Rodzina (poz. 23)
Wydawnictwo Naukowe Uniw. Med. im. K. Marcinkowskiego, Poznań (poz. 24 i 30)
Studia Gdańskie (poz. 25)
Biuletyn Historii Wychowania, UAM Poznań (poz. 26)
Wołyńskijskij Nacionalnyj Uniwersitet, Łuck (poz. 27)
Wydawnictwo „Neriton” Warszawa (poz. 28)
Wychowanie w Rodzinie (poz. 33)
Kultura i Wychowanie (poz. 35)
Ruch Pedagogiczny (poz. 37),
Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie (poz. 41)
Wydawnictwa Naukowe UAM w Poznaniu (poz. 42)
Wydawnictwo UMCS w Lublinie) (poz. 43),

Wydawnictwo von Borowiecky, Radzymin-Warszawa (poz. 46)

Pomijam recenzje i teksty przyjęte do druku.

Powyższe zestawienie „Wydawnictw” dowodzi, że Autorka zamieszcza swoje artykuły – już mówiłem - najczęściej w recenzowanych, ogólnopolskich wydawnictwach, co świadczy jednoznacznie o naukowym charakterze tych licznych publikacji. Bodaj wszystkie te publikacje omówiła i powiązała tematycznie, także z udziałem w licznych konferencjach i sympozjach naukowych. Głównie w Polsce. Zamieściła wreszcie w dołączonej dokumentacji, dosyć liczne cytowania Jej prac i osiągnięć naukowych przez innych badaczy zajmujących się tą problematyką.

Na tle opublikowanych osiągnięć naukowych i popularno-naukowych oraz aktywnego udziału w życiu naukowym, może mniej atrakcyjnie prezentuje się Jej działalność dydaktyczna, ale i ona godną jest wysokiego uznania, bo - jak czytamy w autoreferacie - poza wykładami, ćwiczeniami i seminariami dyplomowymi prowadziła zajęcia z „historii Polski” w latach 1795-1918, zajęcia z zakresu statystyki i demografii oraz wykłady monograficzne - dotyczące kultury i edukacji w Polsce i Europie w dobie nowożytnej i najnowszej oraz zajęcia dla słuchaczy studiów podyplomowych z nauczania historii w szkole oraz wykłady i ćwiczenia z historii wychowania i myśli pedagogicznej. Słowem – realizowała w pełnym zakresie form dydaktykę akademicką typową dla nauk społecznych. Pod Jej kierunkiem 98 studentów napisało licencjackie prace dyplomowe i 30 prace magisterskie z zakresu pedagogiki. Często - była także recenzentem tego typu prac.

Wreszcie, dr A. Bołdyrew bierze aktywny udział w różnych działaniach organizacyjnych prowadzonych przez Katedrę, a dowodem uznania dla tej działalności jest fakt zorganizowania i prowadzenia Pracowni Historii Oświaty.

Generalnie całą tę sferę działalności naukowej i dydaktycznej oceniam bardzo wysoko tak w sensie poznawczym, popularyzowała własnych osiągnięć naukowych, jak i całego obszaru zagadnień dotyczących metodologii badań historycznych dotyczących problematyki społecznej XIX i XX wieku.

Przechodząc do oceny rozprawy habilitacyjnej już na wstępie powiem, że oceniam ją bardzo wysoko, a budzące uwagi detale co do źródeł archiwalnych i do braków w literaturze przedmiotu badań w istocie rzeczy nie mają większego znaczenia.

Na wstępie warto zauważyć, że w warstwie tematycznej i metodologicznej jest ona bliska rozprawie doktorskiej.

W aspekcie chronologicznym – mieści się w tym samym – choć znacznie zawężonym – okresie dziejów, bo dotyczy głównie końca XIX i początków XX w., chociaż

przyjęcie za cezurę początkową rok 1864, czyli upadek powstania styczniowego, jest duży uproszczeniem, bo istotne przemiany społeczne, o których pisze Autorka w dwóch pierwszych rozdziałach odnoszą się zwykle do lat 80. i następnych, a nie wcześniejszych kiedy dominującym czynnikiem w polityce Rosji wobec Królestwa była całkowita likwidacja jego odrębności określając ten obszar „Przywiślańskim Krajem” (zob. S. Kieniewicz, Historia Polski, wyd. VIII, s. 293-293).

W sensie terytorialnym – (w porównaniu z rozprawą doktorską) ta ogranicza się do ziem wchodzących w skład Królestwa Polskiego, pomijając Galicję, Wielkie Księstwo Poznańskie i Pomorze.

Natomiast tematycznie - ukierunkowana nie tyle na kobietę, jako matkę i jej dziecko w rodzinie polskiej, w okresie rozbiorów (licząc nie od pierwszego ale od ostatniego, czyli od 1795 do 1914 r.), ukazaniu jej miejsca w niezwykle szybko przekształcającym się społeczeństwie, w tej części Imperium Cesarstwa Rosyjskiego, które na skutek otwarcia się na wpływy i związki z niezwykle agresywnym kapitałem europejskim - prężnie rozwijało się w sensie ekonomicznym, w rozbudowie wielko-przemysłowych zakładów pracy, zwłaszcza górnictwa, hutnictwa, przemysłu maszynowego, włókienniczego i chemii, które napędzały urbanizację miast, rozbudowę dróg bitych, kolei żelaznych itd., w sposób typowy dla Austro-Węgier i Prus - łatwo i niemal bez żadnych (jak słusznie podkreśla Autorka) „zabezpieczeń i gwarancji socjalnych czy zdrowotnych” - wchłaniała wielotysięczne rzesze wolnej siły roboczej nie tylko tzw. proletariatu miejskiego, ale również podobne rzesze młodych dziewcząt i chłopców pochodzących z przeludnionej wsi czy ze zubożałych osad miejskich i miasteczek Kielecczyny i północno-zachodniej części Mazowsza.

W tej rodzącej się nowej zbiorowości społecznej Królestwa Polskiego dr A. Bondyrew w swej rozprawie habilitacyjnej zajęła się poszukiwaniem najbardziej typowych przyczyn, przejawów i skutków rodzenia się wielu patologii społecznych oraz podejmowanymi formami zapobiegania ich skutkom. Swoje bardzo wnikliwe, wielopłaszczyznowe badania źródłowe na ten temat przedstawiła w rozprawie habilitacyjnej pt: „*Spółeczeństwo Królestwa Polskiego wobec patologii społecznych w latach 1864-1914*”, wydanej przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego w 2016 r., ss. 367, którą dla potrzeb wydawniczych recenzowała p. prof. Stefania Walasek.

Konstrukcja pracy jest zwarta i przejrzysta. Poza wstępem, zakończeniem i bibliografią - składa się z sześciu merytorycznych rozdziałów.

W obszernym, 13 stronicowym wstępie, Autorka zawarła bodaj wszystko, co powinno zawierać wprowadzenie do tego rodzaju naukowych badań, a więc uzasadnienie potrzeby podjęcia badań nad takim tematem ukazując przy tej okazji znakomicie stan badań z tego obszaru działalności społecznej zagranicą i w Polsce, dookreśliła temat i obszar badań i zakres penetracji zamierzonych kwerend, specyfikę przyjętej metodologii, uściślonej terminologii w odniesieniu do przełomu XIX i początków XX w. odwołując się przy okazji no „nowych prądów” w pedagogice oraz sformułowała główne cele poznawcze, które w istocie rzeczy są splotem najistotniejszych szczegółowych pytań roboczych, albo też wiodących problemów.

„Przedmiotem badań są – jak pisze we wstępie - są wybrane patologie społeczne oraz stosunek społeczeństwa Królestwa Polskiego do tych zjawisk przejawiający się w dyskursie naukowym i publicystycznym, a także w praktycznych działaniach na rzecz osób dotkniętych lub zagrożonych zjawiskami dewiacyjnymi.” (wstęp, s. 13)

Natomiast „zasadniczym celem pracy jest omówienie przyczyn i skali najważniejszych patologii społecznych oraz zanalizowanie opinii i poglądów społeczeństwa Królestwa Polskiego na temat ich uwarunkowań, przejawów i konsekwencji. Istotnym zadaniem badawczym jest zrekonstruowanie inicjatyw społecznych o charakterze profilaktycznym, edukacyjnym i opiekuńczo-wychowawczym na rzecz osób najuboższych, opuszczonych, zaniedbanych, wykazujących zachowania patologiczne”. (tamże)

Ze względu na rozległość i wielowątkowość występującego problemu – Autorka zmuszona była przyjąć pewne ograniczenia w realizacji zamierzonych badań. Wybrała więc tylko te, które wówczas i dziś, uważane są za szczególnie groźne, „naruszające normy moralne, stanowiące zagrożenie dla ładu społecznego”, a więc takie jak, „alkoholizm, prostytutka. dzieciobójstwo, porzucanie dzieci, aborcja, krzywdzenie i zaniedbywanie dzieci... prowadzące do demoralizacji i przestępczości nieletnich” (s. 13)

Wprowadziła także inne ograniczenia. Pominęła np. środowiska żydowskie, wiadomości o doraźnych akcjach rosyjskich władz rządowych itp.

Realizacja wyraźnie określonych celów pracy wiązała się z poszukiwaniem odpowiedzi na szereg pytań”, które w toku badań stawały się niekiedy głównymi problemami badawczymi, np. „w jakim stopniu warunki codziennej egzystencji społeczeństwa... wpływały na występowanie ubóstwa i patologii?

- „jakie były ideowe przesłanki podejmowania przez uczonych, publicystów i działaczy społecznych problemów dewiacji społecznych?”

- w jaki sposób determinowały one oceny etiologii niekorzystnych zjawisk społecznych?

- czy wpływały na wyznaczanie sposobów działań mających na celu ograniczenie ich skali? itd.

Pytań takich Autorka postawiła kilkanaście one też wyznaczały kierunek poszukiwania odpowiedzi w badaniach źródłowych, zwłaszcza archiwalnych.

One też miały wyraźny wpływ na konstrukcję i problematykę poszczególnych rozdziałów.

Praca została przygotowana – jak pisze Autorka - w oparciu o źródła archiwalne i drukowane.

Spośród archiwaliów wykorzystano przede wszystkim dokumenty administracji państwowej, w tym materiały z Kancelarii Warszawskiego Generał-Gubernatora (AGAD), Rządu Gubernialnego Piotrkowskiego (archiwum w Łodzi), Warszawskiego Gubernialnego Urzędu ds. Stowarzyszeń (Archiwum m. st. Warszawy), Archiwum Naukowego Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturalnej Uniwersytetu Łódzkiego.

Szczególnie w tych dwóch ostatnich - znalazła wiele interesujących danych z wywiadów przeprowadzonych w latach 60.- 80. XX w.

Wprawdzie te archiwalne kwerendy okazały się niezbyt wydajne w sensie poznawczym, ale są cenne choćby dlatego, że dotąd w badaniach pedagogicznych nie były eksplorowane., a z analizy przypisów wynika, że Autorka ponad 50 razy odwoływała się do nich, zwłaszcza w rozdziale III i IV i VI, co ma istotne dla pracy znaczenie.

Myślę, że kwerendę tego rodzaju można by dalej kontynuować zwłaszcza w AGAD i w AAN oraz w Archiwum Państwowym w Lublinie, które mają doskonale opracowane inwentarze dotyczące spraw administracji rządowej i działalności społecznej. Warto.

Natomiast z wielkim uznaniem odnieść się trzeba do tego wszystkiego do odnosi się do źródeł drukowanych i do różnego rodzaju czasopism, a zwłaszcza druków ulotnych, folderów, plakatów i niektórych emigracyjnych i rządowych doniesień, np. do Żurnala Ministerstwa Narodnego Proswjesczenia, który wychodził przez cały badany okres. Dziennik ten powinien być w Łódzkim Archiwum, a pewno jest w Lublinie, w Bibliotece Głównej UMCS. Warto też sięgnąć w starszych bibliotekach np. w Płocku, w Lublinie do Łopacińskiego, w Warszawie przy Koszykowej itd. do tzw. „cymeliów”. Oczywiście kopalną rzadkości wydawniczych pozostaje Biblioteka UW.

Ta dokumentacja materiałowa, na której Pani dr A. Bołdyrew oparła swoją rozprawę habilitacyjną, najlepiej ukazuje załączona bibliografia i tworzone na jej podstawie przypisy.

Dla porządku przypomnę, że obok źródeł archiwalnych, Autorka wyróżnia źródła drukowane, które obejmują: źródła normatywne i sprawozdawcze, czasopisma, kalendarze i periodyki statystyczne, listy, pamiętniki i wspomnienia, wydawnictwa źródłowe oraz prace zwarte wydane przed 1918 r. i literatura piękna. W opracowaniach są zarówno samoistne pozycje książkowe, jak i mniej obszerne opracowania zamieszczane w czasopismach i pracach zbiorowych. Nie wiem ile ich jest, ale zajmują 24 strony „gęsto bitego tekstu”.

Przypisy - każdym rozdziale mają osobną numerację. We wstępie jest ich 39, w rozdziale I – 100, w II – 146, w III – 331, w IV - 319, w V – 249, i w VI – 394. Razem - niespełna 1.586. Te suche liczby świadczą o włożonym przez Autorkę wysiłku badawczym i redakcyjnym.

Wreszcie podobnie znakomicie prezentuje się koncepcja pracy.

Cały zgromadzony materiał przedstawiła Autorka w układzie problemowym. Dwa pierwsze rozdziały (jak już pisałem) są swoistym wstępem i mają charakter problemowy, a pozostałe cztery – są studiami monograficznymi - ograniczającymi się do czterech najważniejszych (zdaniem Autorki) patologii społecznych przełomu XIX i XX wieku, które zaprezentowała „bardzo oszczędnie”, bo każdy wybrany projekt – składa się z: od 4 do 6 obszerniejszych monotematycznych narracji, starannie i z głębokim namysłem opisującymi wyniki badań, wsparte przebogatymi, starannie dopracowanymi, o niekiedy różnej proveniencji źródeł, co powoduje czytelnik łatwo może weryfikować przekazywaną mu wiedzę.

Rezygnując z bardziej szczegółowych analizy treści poszczególnych rozdziałów rozpraw przypomnę tylko, że Pani Doktor w rozdziale I omówiła „warunki życia ludności Królestwa Polskiego w realiach intensywnych przeobrażeń społeczno-gospodarczych, ze szczególnym uwzględnieniem położenia ubogich grup, narażonych na wykluczenie i brak możliwości zaspokojenia podstawowych potrzeb” . W nim wyeksponowała cztery monotematyczne kwestie pisząc: 1 - „o przemianach społecznych w dobie industrializacji i zmian pouwłaszczeniowych”, 2 - „o warunkach socjalno-bytowych, 3 – „o zdrowotności mieszkańców i stanie opieki medycznej” i 4 - „o dostępie do oświaty i nauki”.

W rozdziale II, pt.: Ideowe podstawy zainteresowania problematyką patologii społecznych w XIX i na początku XX w. i tu wyeksponowała 6 wiodących zagadnień: Pozytywizm, socjalizm i nacjonalizm, społeczną naukę Kościoła, ewolucję organizowania pomocy społecznej „od dobroczynności do polityki społecznej”, ruch higieniczny i eugenikę oraz nowe koncepcje pedagogiczne.

W podobny sposób zbudowała konstrukcję czterech pozostałych, merytorycznych rozdziałów, które stanowią jądro naukowych rozważań. Tak więc przedmiotem rozdziału trzeciego, który nosi tytuł: „Opinia publiczna wobec przyczyn, przejawów oraz społecznych i wychowawczych konsekwencji alkoholizmu”; czwarty rozdział traktuje o „prostytucji jako przedmiocie dyskusji społecznej i działań opiekuńczo-wychowawczych”; piąty – zawiera „Opinie i poglądy dotyczące dzieciobójstwa i porzucania dzieci oraz formy zapobiegania tym patologiom”, a rozdział szósty ukazuje „Postawy społeczne oraz obszary działań profilaktycznych i opiekuńczo-wychowawczych wobec dzieci opuszczonych, zaniedbanych i zaburzonych przestępczo”.

Reaumując uważam, że cały, bardzo bogaty i w pełni oryginalny dorobek naukowy, osiągnięcia dydaktyczne jak i znakomita w sensie merytorycznym jak i metodologicznym rozprawa habilitacyjna dr Anety Bołdyrew w pełni odpowiadają wymaganiom jakie stawia ustawa z d. 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym (z późniejszymi zmianami). Dlatego stawiam wniosek o dopuszczenie Jej do dalszego etapu przewodu habilitacyjnego.

Prof. zw. dr hab. Karol Poznański